

УДК 159.924.7

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМОСПРИЙНЯТТЯ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

ЩЕРБАН Т.Д., КОВАЧ О. В.
Мукачівський державний університет

У статті розглядаються психологічні особливості самосприйняття в юнацькому віці. Успішна особистість розглядається як цілісний і динамічний процес атрибутування особистістю власних позитивних досягнень. Реалії практики свідчать про наявність значної кризи, своєрідного когнітивно-духовного вакууму, що унеможливають повноцінний розвиток успішної особистості. Тому, вивчення даного питання є актуальним на сьогодні. Узагальнен.....Зазначено....Виокремлено....Доведено

Доведено, що розвиток самоставлення в юнацькому віці відбувається також завдяки пізнанню інших осіб, які є в оточенні. Діяльність в юнацькому віці наповнена мотивами засвоєння знань, спрямовані на професію; з'являються соціальні та особистісні зовнішні мотиви, передусім мотиви досягнення. Найважливішою детермінантою розвитку самоприйняття юнака, що забезпечує прийняття ним себе як унікального соціально-особистісного феномена, вважається сім'я. Усвідомлення себе (і прийняття) стають можливими лише за умови врахування тих оцінних ставлень, що складаються в процесі виховання з боку дорослих (батьків, учителів).

Розвиток самосприйняття юнака, який навчається у вузі залежить від його внутрішньуніверситетської, внутрігрупової взаємодії з викладачами й однолітками. Протягом навчання у вищому навчальному закладі закладається професійна самосвідомість особистості. Вона включає: усвідомлення людиною норм, правил, моделей своєї професії, як еталону для усвідомлення своїх якостей; усвідомлення цих якостей в інших людях, порівняння себе з кимось іншим (абстрактним або конкретною колегою); облік оцінки себе як професіонала з боку колег; самооцінка своїх окремих сторін - розуміння себе, Сучасному суспільству потрібен професіонал, який знає свою справу, може самостійно приймати рішення і відповідати за них. Тому, подальше глибоке вивчення професійного самоставлення в юнацькому віці буде ключем для розв'язання тих питань, які постають на шляху формування сильної особистості-професіонала.

Ключові слова: самосвідомість, самосприйняття, самоставлення, «Я»- концепція, самопізнання, самооцінка, самовиховання, структура самоставлення, розвиток самосприйняття, статеве самосприйняття.

Вивчення самоставлення особистості хоча і є традиційною психологічною проблемою, проте, вона зберігає свою актуальність. Сучасний світ акцентує увагу на вивченні внутрішнього світу людини. Самосвідомість виступає регулятором вчинків та думок особи. Розширення самосвідомості, здатність особи усвідомлювати та пізнавати саму себе є рушієм успіху у всіх сферах активності, а саме у: навчанні, трудовій діяльності, спілкуванні, пізнанні та ін. Ефективність та успіх особистості буде залежати від того наскільки вона усвідомлює себе.

Об'єкти та методи дослідження

У дослідженнях багатьох учених (Л.І.Божович, В.В.Давидов, А.В.Захарова, С.Д.Максименко, В.В.Столін, В.О.Татенко, П.Р.Чамата та ін.) прямо або опосередковано розглядається феномен самосприйняття як один з основних компонентів самосвідомості. Водночас окремого фундаментального вивчення самоприйняття особистості, на прикрий жаль, не проводилось. Серед нечисленних досліджень проблеми можна назвати праці зарубіжних науковців А.Рое, М.Сігельман, А. Kolodziej, М.Ясунска та інноваційні роботи вітчизняних учених М.І.Алексєєвої й О.Б.Насонової.

Часто спостерігається конфлікт між власними очікуваннями та реальними установками довколишніх людей, що часто супроводжується підвищеним рівнем тривожності та іншими психологічно дискомфортними станами. Загальною теоретико-методологічною основою дослідження стали положення психологічної науки про: опосередкований характер і єдність діяльності, свідомості та самосвідомості

(Л.С.Виготський, Г.С.Костюк, В.В.Столін, С.Л.Рубінштейн, П.Р.Чамата); статеві відмінності в процесі самоусвідомлення (В.Ю.Каган, А.М.Прихожан, Т.І.Юферева); становлення самоакцептації як невід'ємного компонента самосвідомості особистості (М.І.Алексєєва, Д.Т.Гошовська, О.Б.Насонова); концепції особистості як суб'єкта власної життєвої відповідальності (К.О.Абульханова-Славська, Г.С.Костюк, С.Д.Максименко, Т.М.Титаренко, М.В.Савчин); загально-психологічні ідеї про генезу й розвиток ціннісно-сислової сфери особистості (О.О.Бодальов, Б.С.Братусь, Д.О.Леонт'єв); уявлення про професійний розвиток особистості загалом, у процесі професійного самовизначення під час навчання у вищому навчальному закладі зокрема (Ж.П.Вірна, Є.І.Головаха, О.М.Лактіонов, Т.Д.Щербан).

Також слід зазначити, що бракує, зокрема, праць, які б у повній мірі розкривали психологічні особливості механізму генези й динаміки успіху особистості загалом, у процесі професійного самовизначення зокрема. Недостатньо вивченими є майже всі структурно-функціональні параметри самоприйняття. Таким чином утворено об'єкт дослідження – процес формування самосвідомості у юнацтві. Предмет дослідження – процес самоприйняття студентів ВНЗ. Метою роботи є з'ясування психологічних особливостей самоприйняття студентів ВНЗ. Застосовується комплекс взаємодоповнюючих методів: теоретичний аналіз і узагальнення наукової літератури; структурний і функціональний аналіз процесу розвитку самоприйняття. Наукова новизна дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні змістових і функціональних параметрів самоприйняття дівчат і хлопців юнацького віку у констатації суттєвих відмінностей у формуванні самоприйняття.

Постановка завдання

Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких завдань: здійснити теоретичний аналіз і розкрити сутність самоприйняття у юнацькому віці; виявити найсуттєвіші гендерні відмінності у процесі становлення і функціонування змістово-семантичних механізмів самоприйняття юнаків.

Результати та їх обговорення

Самосвідомість - усвідомлене відношення людини до своїх потреб і здібностей, потягів і мотивів поведінки, переживань і думок, відносно стійка, у більшому чи меншому ступені усвідомлена, пережита як неповторна, система представлень індивіда про самого себе, на основі якої він будує свою взаємодію з іншими людьми і відноситься до себе [4].

Самосвідомість дозволяє людині не тільки відображати зовнішній світ, але, виділивши себе в цьому світі, пізнавати свій внутрішній світ, переживати його і певним чином відноситися до себе. Як писав Сеченов І.М., самосвідомість створює «людині можливість відноситися до актів власної свідомості критично, тобто відокремлювати усе своє внутрішнє від усього привхідного ззовні, аналізувати його і зіставляти (порівнювати) із зовнішнім, словом, вивчати акт власної свідомості» [11].

Таким чином, самосвідомість - це процес усвідомлення свого «Я» у різноманітні індивідуальних особливостей, виділення себе з навколишнього світу і представлення про себе в зіставленні з іншими людьми. Вона допомагає людині зберігати себе і своє «Я», а також регулює всю складну систему внутрішнього психічного світу людини [2].

Самосвідомість включає три головних компоненти. По-перше, це самопізнання. Цей процес починається з пізнання себе через порівняння з іншими. Інший, більш високий рівень самопізнання - порівняння по типу «Я і Я». По друге, це самооцінка - визначене емоційно-ціннісне відношення до себе. По третє, це самовиховання - процес самоврядування, спрямований на усвідомлену зміну своєї особистості [14].

Продуктом самосвідомості виступає уявлення про себе, «Я-образ» чи «Я-концепція». Аналіз «Я-образу» дозволяє виділити у ньому два аспекти:

1) знання про себе, тобто змістовну частину представлень людини про себе, про її «Я-концепцію»;

2) самовідношення, тобто емоційно-оцінну реакцію на знання про себе [12].

Рівень самосвідомості характеризується якостями, які особа визначає і виявляє своє відношення до себе. Чим більше своїх якостей виділяє людина і відносить їх до себе, до свого «Я», чим складніші ці якості, тим вище рівень її самосвідомості. У випадку низької диференційованості якостей, злитість якостей створює «образ Я» надмірно упередженим. Це може стати причиною його дестабілізації і перекручування під впливом різних факторів. У цьому випадку людина погано відмежовується від оцінки її іншими, із труднощами звільняється від впливу їх відношень. Тоді її самооцінка не виконує роль еталона, що зважає власний досвід і регулює поведінку [3].

На сьогодні існує ряд теоретичних та емпіричних досліджень вітчизняних психологів, які вивчали ставлення особистості до себе в контексті розвитку (Б.Ананьєв, Л.Виготський, Л. Гозман, О. Леонт'єв, В. М'ясищев, С. Пантілеєв, С.Рубінштейн, В.Столін).

Дослідження самоставлення, як компоненту самосвідомості, теоретично були закладені І. Чесноковою, яка ввела в науковий ужиток поняття «емоційно-ціннісне самоставлення». На її думку, самоставлення – це емоційно-ціннісне ставлення до себе, один з внутрішніх процесів самосвідомості, який відображає єдність моменту самопізнання і системи переживань. Як зазначає вчена, самоставлення може існувати в різних формах: гордості, самолюбства, самоповаги. Постійно перебуває у динаміці, в процесі безперервного розвитку. В міру розвитку емоційного досвіду у суб'єкта складається більш або менш узагальнене емоційно-ціннісне ставлення до себе [15].

Самоставлення як емоційний компонент самосвідомості розглядали також такі вчені, як О. Леонт'єв, В. Столін, Є. Соколова. Так, О. Леонт'єв визначає емоційно-ціннісне ставлення до себе, як стійке емоційне ставлення, яке має «виражений предметний характер, що є результатом специфічного узагальнення емоцій». На думку В. Століна, змістовий компонент Я утворюється як відношення або зіткнення власних якостей, властивостей з мотивами та цілями суб'єкта і описується за допомогою таких емоційних вимірювань, як: симпатія, повага і близькість, які в різних пропорціях знаходяться в конкретних внутрішніх діях-настановах. Вони ж безпосередньо пов'язують самоставлення з процесами аутокомунікації або внутрішнього діалогу. «Саме в процесі внутрішнього діалогу самоставлення розкривається найбільш повно і змістовно, будучи по суті результатом або продуктом цього аутокомунікативного процесу» Такі три емоційні вимірювання, складають основу макроструктури самоставлення [14].

Самоставлення як один із важливих елементів самосвідомості має свою структуру, функції, полюси та специфічні особливості:

1) Структурні - самоповага, аутосимпатія, очікування позитивного ставлення від інших, самоінтерес, самовпевненість, ставлення інших, самоприйняття, самокерування, самопослідовність, самозвинувачення, самоцікавість, саморозуміння. А оскільки самоставлення є інтегральним утворенням, то його особливості зумовлює домінування однієї або декількох з вищеперерахованих складових.

2) Змістові – модальність; адекватність самоставлення, ступінь вираженості (повнота) складових елементів; наявність/відсутність суперечливих самохарактеристик.

3) Динамічні – ступінь стабільності та лабільності самоставлення, тобто, здатність особистості корегувати його у відповідності до змін, що можуть бути детерміновані як зовнішніми впливами, так і онтогенетичним розвитком особистості. Різні варіації

характеристик самоствавлення, які ми зазначили, власне і визначають особливості ставлення особистості до себе [10].

Розвиток самосвідомості – центральний психологічний процес в юнацькому віці. Саме самосвідомість спонукає особистість узгоджувати всі свої прагнення і вчинки образом власного «Я». Усе це супроводжується різними видами діяльності, в які залучений юнак: навчальна, виробнича, творча. У цей період розвивається самоствавлення як компонент самосвідомості, що дає змогу оцінювати власні здібності, якості, що дозволяє коригувати і вдосконалюватись як особистість.

Самосвідомість супроводжується соціально-психологічними протиріччями: з одного боку юнак сприймає себе як унікальну та нетипову особистість, він впевнений у власних силах та відчуває себе вище інших, з іншого боку відсутність досвіду, наявність сумнівів у власних силах, які він намагається перебороти [7].

Розвиток самосвідомості в юнацькому віці спричинені змінами: у змісті діяльності; суспільного становища та соціальних ролей; у структурі спілкування та комунікації «значимих інших»; у розвитку психічних процесів та здібностей, в т.ч. інтелекту та емоцій; зрушеннями у мотиваційній сфері та ціннісних орієнтаціях; появою нових питань про себе, нових контекстів та кутів зору, під якими юнак себе розглядає.

Самоствавлення в юнацькому віці відбувається також завдяки пізнанню інших осіб, які є в оточенні. Соціально-психологічна особливість цього вікового періоду характеризується набуттям досвіду у спілкуванні, становлення світогляду та соціальних установок. Діяльність в юнацькому віці наповнена мотивами засвоєння знань, спрямованими на професію; з'являються соціальні та особистісні зовнішні мотиви, передусім мотиви досягнення. Поряд з навчанням провідною діяльністю стає спілкування. Побудовані на основі певних морально-етичних вимог і соціальних норм взаємини роблять міжособистісне спілкування юнаків діяльністю, всередині якої формуються спільні погляди на життя, на майбутнє.

Характеризуючи самоствавлення юнаків, важливо виділити такі його особливості: збільшення ступеня адекватності; усталеність структурних компонентів самоствавлення; сформованість самоствавлення в цілому та його чутливість до зовнішніх і внутрішніх впливів [11].

В юнацькому віці в рамках становлення нового рівня самосвідомості відбувається і розвиток нового рівня ставлення до себе. Одним з центральних моментів тут є зміна підстав, критеріїв для самооцінки - вони зміщуються, кажучи словами Л. С. Виготського, «із зовні, у всередину», набуваючи якісно інші форми, порівняно з критеріями оцінки людиною інших людей. Перехід від приватних самооцінок до загальної, цілісної (зміна підстав) створює умови для формування в повному розумінні слова власного ставлення до себе, досить автономного від ставлення і оцінок оточуючих, приватних успіхів і невдач, різного роду ситуативних впливів.

Саме в юності завершується формування емоційно-ціннісного ставлення до себе, тобто «оперативна самооцінка» починає містити відповідність поведінки, власних поглядів і переконань, результатів діяльності. Самооцінка і самоствавлення взаємопов'язані між собою, оскільки є складовими однієї системи. Вони зумовлюють адекватність чи неадекватність образу «Я», що пов'язується з розвитком когнітивного компоненту самосвідомості (здатності до самопізнання) та з мотивацією до пізнання власної особистості. Таким чином, самосвідомість в юнацькому віці набуває якісно-специфічний характер. Вона пов'язана з необхідністю оцінювати якості своєї особистості з урахуванням конкретних життєвих устремлінь, у зв'язку з рішенням завдання професійного самовизначення [9].

Найважливішою детермінантою розвитку самоприйняття юнаків, що забезпечує прийняття ними себе як унікального соціально-особистісного феномена, вважається сім'я. Усвідомлення себе (і прийняття) стають можливими лише за умови врахування тих оцінних ставлень, що складаються в процесі виховання, керівництва розвитком дитини з боку дорослих (батьків, учителів, вихователів).

За Б.Г.Ананьєвим, ранні форми оцінного ставлення дорослих до дитини проявляються через міміку, інтонацію, погляд, жести, слова-схвалення, ласку, жарт, невдоволення, обурення тощо, змінюються і долають багато якісно нових щаблів. У дослідженні В.В.Століна виділяються способи інтеріоризації самосвідомості дитини, подається своєрідний теоретичний механізм співіснування образу-Я та самосвідомості. Насамперед це пряме або непряме (поведінкове) навіювання образу або самоствавлення. Це опосередкована детермінація самоствавлення дитини через формування в неї стандартів виконання тих чи інших дій, формування рівня домагань; контроль за поведінкою, завдяки чому дитина засвоює параметри і способи самоконтролю; опосередковане управління процесом формування самосвідомості через залучення до такої поведінки, що може або підвищити, або знизити самооцінку, змінити образ самої себе; залучення в таку взаємодію з дорослими або в ширші соціальні відносини, в яких протікає засвоєння реально діючих правил поведінки й моральних норм, ідентифікація дитини зі значущими іншими [14].

Багато вчених зазначає, що самоприйняття у юнацькому віці залежить від типів сімей, від особливостей взаємодії на рівні «батьки-діти», від позитивності - негативності соціально-психологічних характеристик сім'ї. Процес самоприйняття перебігає значно краще, успішніше та якісніше, якщо дитина росте у відкритій, гнучкій, інтегрованій, гармонійній, демократичній сім'ї, ніж у закритій, ригідній, дезінтегрованій, дисгармонійній, прагматичній, інертній і авторитарній. Велике значення для розвитку самосвідомості має те, чи походить дитина з повної сім'ї, чи вона сирота, напівсирота. Не слід ігнорувати фактором багатодітності чи одностітності, що також суттєво впливає на становлення конструктивів самоусвідомлення підлітка. Отже, ціла низка соціально-психологічних чинників позначається на розвитку самоприйняття особистості у юнацькому віці, прискорюючи або ускладнюючи їхнє загальноособистісне становлення.

І.Г.Чеснова виводить таку типологію залежності самооцінки особистості від ставлень батьків:

1) ехо-самооцінка як пряме відтворення оцінок батьків. Якщо дитині навіюється, «наклеюється» негативний образ себе, то вона цілковито приймає погляди батьків на себе, в якому домінують відчуття неповноцінності, меншвартості та неприйняття себе. Основна небезпека «ехо-самооцінки» полягає у формуванні крайньої залежності самоствавлення особистості від зовнішніх оцінок значущих інших, що робить його неспроможним до вироблення власних внутрішніх критеріїв з метою позитивного самоствавлення і самоприйняття;

2) змішана самооцінка як протиріччя власного «образу Я», що якраз формується, і є відголосками батьківського бачення дитини. Це вносить хаос і амбівалентність у самоприйняття особистості;

3) самооцінка як відтворення особистістю поглядів батьків, але надання цим поглядам іншої модальності й оцінки;

4) самооцінка як активна боротьба проти оцінок батьків з одночасним оцінюванням себе у рамках системи батьківських поглядів і цінностей;

5) самооцінка як відтворення негативної батьківської думки з підкресленим хизуванням із цього;

б) самооцінка як соціальне незауважування й ігнорування негативних оцінок батьків [15].

Негативним чинником, що ускладнює розвиток самосвідомості, є девіантний тип сім'ї, в якій росте і виховується дитина. Алкоголізм, побої, наркоманія, розпуста, інші асоціальні явища, що насичують мікроклімат такої сім'ї, гальмують і викривляють загальний розвиток дитини, позначаючись на всіх елементах її самоприйняття.

Умови негармонійної сім'ї часто породжують низку психогенних чинників, які спонукають дитину до преферування одного з батьків. Це вкрай небезпечно для дітей і юнацького віку, які переживають етап статевої гомогенізації. Адже особливості статеворольового формування відбуваються і проявляються у спілкуванні, манері поведінки, стилі зовнішності та ін. Асоціальні установки батьків спричиняють перебіг самоприйняття підлітків за ознаками невротичності та психопатичності, квалості та безконтрольності. Навіть у звичайних нуклеарних повноцінних сім'ях через перепади у внутрісімейній взаємодії можливі негаразди з дитячим самоприйняттям. Демократичне, гіперопікаюче, нехтуюче, авторитарне ставлення до дітей по-різному детермінує розвиток їхньої самосвідомості [8].

Розвиток самоприйняття юнака, який навчається у вузі тісним чином залежить від його внутріуніверситетської, внутрігрупової взаємодії з викладачами й однолітками. Успіхи й невдачі у навчальному процесі, місце в системі міжособистісних взаємин, статус «зірки» чи «знехтуваного», фізичні дані, зрештою зовнішність, одяг, зачіска тощо висуваються у ранг вагомих чинників, що обумовлюють самоприйняття особистості у цей період [6].

На думку Р.Бернса, ставлення до себе, сприймання себе, самооцінка значною мірою визначають поведінку особистості та її успішність. Спираючись на дані багатьох досліджень, учений стверджує, що незадовільна успішність, незацікавленість у навчанні, низька мотивація, погана поведінка зумовлені негативним ставленням до себе, заниженою самооцінкою, неприйняттям своєї особистості. Успіхи у навчанні (і в житті) загалом не менше залежать від уявлень про свої здібності, ніж від самих здібностей [1].

Трикомпонентну схему ставлення до себе як суб'єкта учбової діяльності пропонує І.С.Кон. Він виокремлює такі складники: когнітивний - знання себе як учня, студента, уявлення про себе в різній віковій перспективі; афективний - оцінка й емоційні переживання власних учбових досягнень і невдач, міркувань, самоприйняття і самооцінки особистісно значущих властивостей; конативний - рефлексивний самоконтроль в учбовій діяльності [5].

Оскільки загальновідомим є визнання ролі спілкування як важливої діяльності у юнацькому віці, то можна з упевненістю вважати його найсприятливішим і гостро сенситивним для становлення і формування самоприйняття особистості. Тому вуз, навчально-виховний процес, де відбувається активна міжособистісна комунікація і перцепція, слід розглядати як одну з найважливіших детермінант їхнього самоприйняття і загального розвитку.

Вагомими особистісними детермінантами становлення самоприйняття юнаків є їхня здатність до самопостереження, розвитку рефлексії, самоаналізу і самоконтролю. Лише активна потреба в самопізнанні через елементи самоставлення і самоствердження повинна безпосередньо призвести до повноцінної саморегуляції в процесі прийняття особистістю самої себе. Будь-яке порушення цього процесу неминуче позначається на якості інтроспективної системи юнаків, порушує механізми самоусвідомлення, самоповаги й остаточного цілісного самоприйняття [13].

На думку А.К. Маркової, професійна самосвідомість включає: усвідомлення людиною норм, правил, моделей своєї професії, як еталонів для усвідомлення своїх

якостей; усвідомлення цих якостей в інших людей, порівняння себе з якимсь абстрактом або конкретним колегою; облік оцінки себе як професіонала з боку колег; самооцінка людиною своїх окремих сторін - розуміння себе, свого професійної поведінки, а також емоційне ставлення і оцінювання себе.

Професійна самосвідомість має одну важливу загальну характеристику - це самосвідомість людини, що бере активну участь в продуктивній праці і через таку працю стверджує себе як повноцінного члена суспільства. «Розвинена самосвідомість - одна з умов формування індивідуального стилю, одна з необхідних умов знаходження людиною найбільш підходящої для нього місця, зокрема у професійній спільності, а також умова планування і побудови особистих професійних планів на етапі вибору професії, - пише Е. Л. Клімов, - це також важливий критерій підготовленості фахівця. Самоусвідомлення й інтерес до власного «Я» у підлітків обумовлюється змінами в характері. До 16-17 років виникають особисті новоутворення, які в психологічній літературі представлені категорією «самовизначення». Відмічено, що проблема самовизначення виникає на певному етапі життя, на межі старшого підліткового віку і юнацтва [7].

Найважливіше завдання юнацького віку - вибір професії. Професійні плани юнаків розмиті, аморфні, мрійливі. Вони найчастіше уявляють себе в різних емоційно привабливих професійних ролях, проте психологічно обґрунтованого вибору професії зробити не можуть. Незадоволення майбутнім стимулює розвиток рефлексії - усвідомлення власного «Я» («Хто я? Які мої здібності? Які мої життєві ідеали? Ким я хочу стати?»). Самоаналіз стає психологічною основою віддаленого професійного самовизначення для багатьох юнаків.

Почуття ідентичності формується послідовно. Підліток намагається утворити єдину картину світосприйняття, в якій усі цінності та оцінки повинні синтезуватися. В ранньому юнацькому віці особистість прагне до переоцінки самої себе у стосунках із близькими людьми, суспільстві в цілому: фізичному, соціальному, емоційному планах.

Пошук ідентичності може відбуватися по різному. Один із шляхів вирішення цієї проблеми полягає в програнні різних ролей. Деякі молоді люди після рольового експериментування та моральних пошуків починають пристосовуватися до певних цілей, інші зовсім минають кризу ідентичності. Загалом, це ті хто наслідує цінності своєї сім'ї та вибирає шлях, запропонований батьками. Часто ідентичність набувається шляхом тривалих пошуків, спроб та помилок.

Важливе місце в процесі формування ідентичності займають ціннісні орієнтації. Ці складові структури особистості характеризують смислову сторону її спрямованості. Ціннісні орієнтації - це стійкі утворення моральної свідомості, компоненти світосприйняття, які виражають сутність моральності людини, загальні культурно - історичні настанови. Формування почуття ідентичності пов'язано з усвідомленням власної цінності і компетентності. Вагому роль у такому формуванні відіграють соціальні та професійні відносини. Такі відносини обумовлені винятковістю особистості в складі референтної групи. Саме в таких відносинах формується прийняття себе як спеціаліста.

Для юнаків учбово-професійне самовизначення - свідомий вибір професійної освіти. У віці 17-23 років більшість юнаків здобуває професійну освіту в учбових закладах [6]. Загальноосвітня школа з її романтичними прагненнями, професійно зорієнтованими мріями залишилась у минулому. Бажане майбутнє стало реальністю. Однак чимало юнаків переживає незадоволення й розчарування у зробленому (примусово або за бажанням) виборі професійного поля. Актуалізація рефлексії, самоаналізу, самооцінки сприяє внесенню коректив у професійний старт.

У більшості ж дівчат і юнаків в процесі професійного навчання закріплюється впевненість у правильності зробленого вибору. Поступове засвоєння професійної ролі сприяє усвідомленню себе як представника певної професійної спільності [6].

Отже, специфіка професійної самосвідомості юнаків зумовлена функціями та змістом їхньої майбутньої професійної діяльності, психофізіологічними та соціокультурними факторами, домінуючими уявленнями про роль жінки і чоловіка в суспільстві, регіональними особливостями і відмінностями життєвого середовища, яке, в основному, характеризується порівнянням професійних обов'язків із сімейними та господарськими. Професійне середовище впливає на формування особистісної ідентичності, має свою ідеологію, свої критерії оцінки професійних можливостей.

Висновки

Самосвідомість - це усвідомлене відношення людини до своїх потреб і здібностей, потягів і мотивів поведінки, переживань і думок. Це відносно стійка, усвідомлена, пережита як неповторна, система представлень індивіда про самого себе, на основі якої він будує свою взаємодію з іншими людьми і своє відношення до себе. Самоставлення – це емоційно-ціннісне ставлення до себе, один з внутрішніх процесів самосвідомості, який відображає єдність моменту самопізнання і системи переживань. Розвиток самосвідомості – центральний психологічний процес в юнацькому віці. Саме самосвідомість спонукає особистість узгоджувати всі свої прагнення і вчинки з образом власного «Я». Усе це супроводжується різними видами діяльності, в які залучений юнак. Самоставлення дає змогу оцінювати власні здібності, якості, що дозволяє вдосконалюватись як особистість.

Розвиток самосвідомості в юнацькому віці спричинені змінами: у змісті діяльності; суспільного становища та соціальних ролей; у структурі спілкування та комунікації «значимих інших»; розвитку психічних процесів та здібностей, в т.ч. інтелекту та емоцій; зрушеннями у мотиваційній сфері та ціннісних орієнтаціях; питань про себе.

Розвиток самоставлення в юнацькому віці відбувається також завдяки пізнанню інших осіб, які є в оточенні. Соціально-психологічна особливість цього вікового періоду характеризується набуттям досвіду у спілкуванні, становлення світогляду та соціальних установок. Через що юнак набуває самостійності, впевненості у власних діях, стійкості до стресів.

Діяльність в юнацькому віці наповнена мотивами засвоєння знань, спрямовані на професію; з'являються соціальні та особистісні зовнішні мотиви, передусім мотиви досягнення. Найважливішою детермінантою розвитку самоприйняття юнака, що забезпечує прийняття ним себе як унікального соціально-особистісного феномена, вважається сім'я. Усвідомлення себе (і прийняття) стають можливими лише за умови врахування тих оцінних ставлень, що складаються в процесі виховання з боку дорослих (батьків, учителів).

Розвиток самоприйняття юнака, який навчається у вузі залежить від його внутріуніверситетської, внутрігрупової взаємодії з викладачами й однолітками. Успіхи й невдачі у навчальному процесі, місце в системі міжособистісних взаємин, статус «зірки» чи «знехтуваного», фізичні дані, зрештою зовнішність, одяг, зачіска тощо висуваються у ранг вагомих чинників, що обумовлюють самоприйняття особистості у юнацькому віці. Протягом навчання у вищому навчальному закладі закладається професійна самосвідомість особистості. Вона включає: усвідомлення людиною норм, правил, моделей своєї професії, як еталону для усвідомлення своїх якостей; усвідомлення цих якостей в інших людях, порівняння себе з кимось іншим (абстрактним або конкретною колегою); облік оцінки себе як професіонала з боку

колег; самооцінка своїх окремих сторін - розуміння себе, своєї професійної поведінки, а також емоційне ставлення і оцінювання себе.

Юнаки найчастіше уявляють себе в різних емоційно привабливих професійних ролях, проте психологічно обґрунтованого вибору професії зробити не можуть. А сучасному суспільству потрібен професіонал, який знає свою справу, може самостійно приймати рішення і відповідати за них. Тому, подальше глибоке вивчення професійного самоставлення в юнацькому віці буде ключем для розв'язання тих питань, які постають на шляху формування сильної особистості-професіонала.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание /Р.Бернс [пер. с англ]. Общ. ред. В.Я.Пилиповского. - М.: Прогресс, 1986. - 422 с.
2. Глуханюк Н.С. Практикум по психодиагностике / Н.С. Глуханюк. —Воронеж, 2003. — с.142.
3. Грановская Р.М. Элементы практической психологии /Р.М. Грановская. – СПб.: Речь, 2003. – с.299
4. Зинченко В.П. Психологический словарь / В. П. Зинченко, Б. Г. Мещерякова. - М., 1990-с. 343.
5. Кон И.С. В поисках себя: Личность и ее самосознание / И.С.Кон - М: Политиздат, 1984 - 335с.
6. Кочнеева Я.В. Развитие самосознания студентов как условие оптимизации профессиональной подготовки в вузе. /Я.В.Кочнеева // Вестник московского государственного университета. Серия «Психологические науки». – МГОУ - №3.-2007.- 400с.
7. Кучеренко С.В. Я- это я! Закономерности развития самосознания в подростковом и раннем юношеском возрасте/С.В.Кучеренко // Гуманітарні науки.-2009-№1-С. 118-123.
8. Молчанова О.М. Вплив емоційних переживань на розвиток особистості в юнацькому віці /О.М. Молчанова//Практична психологія та соціальна робота . – 2011-№7-С. 55-58.
9. Почупайло В. Мій образ «Я»: Психологія для старшокласників/В.Почупайло//Психолог.- 2010-№42-С.13-17.
10. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2000. – 712 с.
11. Сеченов И.М. Избр. филос. и психол. произв / И.М. Сеченов. – М., 1947. – С. 504., с.504.
12. Собчик Л. Н. Диагностика индивидуально-типологических свойств и межличностных отношений: Практ. Руководство / Л.Н. Собчик. — СПб: Речь, 2003. — 287 с.
13. Сольська Т. Основні чинники формування самосвідомості в юнацькому віці / Т. Сольська // Вісник Київського інституту бізнесу та технологій . – 01/2010 . – №1 . – С. 121-123.
14. Столин В.В. Самосознание личности / В.В.Столин.- М.: Изд-во Моск. ун-та, 1983. - 288 с.
15. Чеснокова И.И. Проблема самосознания в психологии / И.И.Чеснокова. – М.: Наука, 1977. – 144 с.

АННОТАЦИЯ

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ САМОВОСПРИЯТИЯ В ЮНОШЕСКОМ ВОЗРАСТЕ

В статье рассматриваются психологические особенности самовосприятия в юношеском возрасте. Успешная личность рассматривается как целостный и динамичный процесс атрибутирования личностью собственных положительных достижений. Реалии практики свидетельствуют о наличии значительного кризиса, своеобразного когнитивно-духовного вакуума, исключающих полноценное развитие успешной личности. Поэтому изучение данного вопроса является актуальным на сегодня.

Доказано, что развитие самоотношения в юношеском возрасте происходит также благодаря познанию других лиц, являющихся в окружении. Деятельность в юношеском возрасте наполнена мотивами усвоения знаний, направленных на профессию; появляются социальные и личностные внешние мотивы, прежде всего мотивы достижения. Важнейшей детерминантой развития самовосприятия юности, которая обеспечивает принятие им себя как уникального социально-личностного феномена, считается семья. Осознание себя (и принятие) становятся возможными только при условии учета тех оценочных отношений, которые складываются в процессе воспитания со стороны взрослых (родителей, учителей).

Развитие самовосприятия юности, который учится в вузе, зависит от его внутриуниверситетского, внутригруппового взаимодействия с преподавателями и сверстниками. На протяжении обучения в высшем учебном заведении закладывается профессиональное самосознание личности. Оно включает осознание человеком норм, правил, моделей своей профессии как эталона для осознания своих качеств; осознание этих качеств в других людях, сравнение себя с кем-то другим (абстрактным или конкретным коллегой, учет оценки себя как профессионала со стороны коллег;

самооценка своих отдельных сторон - понимание себя. Современному обществу нужен профессионал, который знает свое дело, может самостоятельно принимать решения и отвечать за них. Поэтому дальнейшее глубокое изучение профессионального самоотношения в юношеском возрасте будет ключом для решения тех вопросов, которые возникают на пути формирования сильной личности профессионала.

Ключевые слова: самосознание, самовосприятие, самоотношение, «Я» - концепция, самопознание, самооценка, самовоспитание, структура самоотношения, развитие самовосприятия, половое самовосприятие.

SUMMARY

PSYCHOLOGICAL FEATURES SELF-PERCEPTION IN ADOLESCENCE

The article deals with the psychological features of self-perception in adolescence. A successful person is seen as a holistic and dynamic process of attributing own personality positive achievements. Reality practices indicate a significant crisis, a sort of cognitive and spiritual vacuum which prevent full development of a successful person. Therefore, the studying of this issue is relevant today. It has been generalized. Indicated Outlined....Proved.

It has been proved that the self-attitude development in adolescence is also due to the knowledge of others who are surrounded. Activities in adolescence filled based learning, aimed at the occupation; there are social and personal external reasons, primarily motivation achievement. The most important determinant of self-perception youth, providing perception of yourself as a unique social and personal phenomenon is considered family. Understanding yourself (and acceptance) are possible only if the account of evaluative attitudes that are emerging in the process of upbringing from the adults (parents, teachers).

The development of self-perception of adolescent studying in the university depends on its internal university, internal group interaction with teachers and peers. While studying in higher education lays the professional identity of the individual. It includes awareness of human norms, rules, models his profession as a reference for understanding their properties; the realization of those qualities in other people, comparing yourself with someone else (abstract or concrete counterpart); Accounting estimates oneself as a professional peer; self-assessment of its individual aspects - understanding itself, modern society needs a professional who knows its business can make their own decisions and be responsible for them. Therefore, further study of deep professional self-attitude in adolescence is the key to solving the issues facing towards the formation of a strong professional personality.

Keywords: consciousness, self-perception, self-attitude, "I" - concept, self-knowledge, self-esteem, self-upbringing, the structure of self-attitude, the development of self-perception, sexual self-perception.

УДК 159.922.8:364.272

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ РИЗИКУ ВЖИВАННЯ ПСИХОАКТИВНИХ РЕЧОВИН ПІДЛІТКАМИ

ЮРКОВ О.С., ОРСАГОШ В.В.

Мукачівський державний університет

В статті розглядаються особливості вживання психоактивних речовин старшокласників та фактори, що сприяють цьому процесу. Висвітлюється роль сім'ї, дитячо-батьківських стосунків, стилів сімейного виховання у формуванні особистості старшого школяра та їх зв'язок з формуванням залежності вживання психоактивних речовин. Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні, емпіричному дослідженню соціально-психологічних умов вживання психоактивних речовин (ПАР) та розробки корекційно-тренінгової програми формування здорового способу життя підлітків.. Базою дослідження виступила Мукачівська загальноосвітня школа I-III ст. №1 ім.О.С.Пушкіна. При проведенні дослідницької роботи була використана вибірка у кількості 60 учнів. Практичне значення дослідження полягає у можливостях використання матеріалів для профілактики вживання психоактивних речовин учнями та рекомендаціях щодо попередження зловживання речовинами, які негативно впливають на організм підлітків, у навчальному закладі. Специфікою наркоманії є психологічна залежність від прийому наркотичних речовин, що виникає у хворого. Саме тому наркоманія важко піддається лікуванню й в цьому контексті особливого значення набуває психопрофілактика захворювання (до початку регулярного вживання особою наркотичних речовин).